

Asia: VN/6094/2026

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetun lain muuttamisesta (uhka-arvio)

Lausunnonantajan lausunto

Kommentit oma-aloitteisesta tiedonluovutusoikeudesta.

Psykologiliitto kannattaa voimassa olevan oma-aloitteisen tiedonluovutusoikeutta. Nykyinen ilmoitusoikeus antaa ammattilaiselle mahdollisuuden toimia tilanteissa, joissa on perusteltu huoli henkeen tai terveyteen kohdistuvasta väkivallan vaarasta, mutta tilanne ei ole vielä yksiselitteisesti arvioitavissa rikosoikeudellisten tunnusmerkistöjen kautta.

Psykologin työssä uhka- ja väkivaltariskin arviointi on usein moniulotteista. Asiakas voi kuvata vihamielisiä ajatuksia, impulssikontrollin vaikeuksia, pelkoa omasta käyttäytymisestään, parisuhde- tai perheväkivaltaa, vainoharhaisuutta tai muuta psyykkistä oireilua tavalla, joka edellyttää ammatillista arviota, konsultaatiota ja usein myös hoidon tehostamista. Tällaisissa tilanteissa harkinnanvarainen ilmoitusoikeus on parempi väline kuin mekaaninen velvollisuus, koska se mahdollistaa sekä turvallisuusriskin että hoitosuhteen ja hoidon jatkuvuuden tapauskohtaisen punninnan.

Psykologiliitto pitää tärkeänä, että ilmoitusoikeuden käytöstä annetaan valtakunnallisesti yhtenäiset, konkreettiset ja ammattiryhmäkohtaisesti sovellettavat ohjeet. Ohjeissa on kuvattava, milloin poliisin konsultointi on mahdollista ilman tunnistettavien asiakastietojen luovuttamista, miten välttämättömyys arvioidaan ja miten luovutus dokumentoidaan.

Kommentit oma-aloitteisesta tiedonluovutusvelvollisuudesta.

Psykologiliitto suhtautuu varauksellisesti ehdotettuun oma-aloitteiseen tiedonluovutusvelvollisuuteen ja katsoo, että esitykseen on suhtauduttava kriittisesti nykyisessä muodossa muodossa ilman täsmennyksiä ja vahvempia oikeusturva- ja tietosuojasuojakeinoja.

Esitysluonnoksen tavoite on hyväksyttävä: vakavan väkivallan ehkäisy ja hengen sekä terveyden suojaaminen. Ongelma on kuitenkin se, että ehdotettu velvollisuus kaventaa merkittävästi ammattilaisen harkintavaltaa juuri niissä tilanteissa, joissa harkinta on välttämätöntä. Myös oikeuskanslerinviraston lausunnossa on kiinnitetty huomiota siihen, että ehdotettu velvollisuus ei jätä käytännössä sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoille harkintavaltaa, jos "syytä epäillä" -kynnys katsotaan ylittyneeksi, ja että esityksen perusoikeuspunnintaa on täydennettävä.

Psykologiliitto korostaa, että mielenterveyspalveluissa väkivaltariskin ehkäisy tapahtuu ensisijaisesti hoidon, kriisi-intervention, moniammatillisen tuen ja luottamuksellisen yhteistyön avulla. Asiakas, joka uskaltaa kertoa ammattilaiselle väkivaltaisista ajatuksista tai peloista oman käyttäytymisensä suhteen, on usein juuri siinä kohdassa, jossa riskiä voidaan hoidon keinoin pienentää. Jos ilmoitusvelvollisuus koetaan automaattiseksi, se voi johtaa vaikenemiseen ja palveluista pois jäämiseen. Tämä voi paradoksaalisesti lisätä, ei vähentää, vakavan väkivallan riskiä.

Psykologiliitto esittää, että jatkovalmistelussa:

1. täsmennetään "syytä epäillä" -kynnyksen soveltamista mielenterveyspalveluissa;
2. kirjataan selvästi, että luovutettavat tiedot rajataan vain uhka-arvion kannalta välttämättömiin tietoihin;
3. todetaan, ettei diagnoosi-, terapiaprosessi-, testaus- tai hoitohistoriatietoja tule luovuttaa muutoin kuin poikkeuksellisesti ja nimenomaisesti perustellen;
4. mahdollistetaan ensisijaisesti anonymisoitu tai pseudonymisoitu konsultaatio silloin, kun se riittää tilanteen arvioimiseksi;
5. säädetään dokumentointi-, informointi- ja jälkikäteisen oikeusturvan menettelyistä;
6. arvioidaan erikseen vaikutukset lasten, nuorten ja mielenterveysasiakkaiden oikeuteen hakea apua luottamuksellisesti.

Psykologiliitto pitää välttämättömänä, että sääntelyn vaikutuksia seurataan. Esitysluonnoksessakin todetaan, että toimeenpano edellyttää yhtenäisiä käytäntöjä, ohjeistuksia, koulutusta ja seurantaa ilmoitusmääristä, alueellisista eroista sekä toimijoiden kokemuksista.

Kommentit poliisin pyynnöstä tapahtuvasta tiedonluovutuksesta.

Psykologiliitto katsoo, että poliisin pyynnöstä tapahtuva tiedonluovutus voi olla perusteltua rajatuissa vakavan henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan tilanteissa. Sääntelyn tulee kuitenkin olla täsmällistä ja tarkkarajaista.

Psykologiliitto pitää kannatettavana, että pyynnön tekisi päällystään kuuluva poliisi ja että tietopyyntö osoitettaisiin palvelunantajan vastaavalle johtajalle. Tämä rakenne vähentää riskiä siitä, että yksittäinen työntekijä joutuu kiireessä tai painostavassa tilanteessa arvioimaan laajan tietopyynnön oikeudellista perustaa. Myös Lastensuojelun Keskusliitto on pitänyt virka-asemaan perustuvaa porrastusta tärkeänä yksityisyydensuojan kannalta.

Psykologiliitto esittää, että lakiin tai vähintään perusteluihin kirjataan poliisin pyynnölle seuraavat vähimmäisvaatimukset: pyynnön yksilöity tarkoitus, uhkan kuvaus, perustelu sille, miksi juuri sosiaali- tai terveydenhuollon tiedot ovat välttämättömiä, pyydettävien tietojen rajaus sekä käyttötarkoitussidonnaisuus. Tietoja ei tule käyttää muuhun kuin uhkan arviointiin ja uhkaavan teon estämiseen, ellei muusta säädetä erikseen laissa. Lisäksi kiinnitämme huomiota yleisesti poliisin psykologisen arvioinnin resurssoihin uhka-arvioiden määrän suurella todennäköisyydellä kasvaessa.

Kommentit oikeudesta ilmoittaa työntekijään kohdistuneesta epäilystä rikoksesta.

Psykologiliitto kannattaa lähtökohtaisesti sitä, että palvelunantajalla olisi työntekijän pyynnöstä oikeus ilmoittaa poliisille työntekijään kohdistuneesta rikosepäilystä silloin, kun epäilty teko liittyy työntekijän sosiaali- tai terveydenhuollon työtehtäviin. Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöön kohdistuva väkivalta, uhkailu, vainoaminen ja maalittaminen ovat vakavia työturvallisuusongelmia.

Sääntely on tarpeellinen myös psykologien työn kannalta. Psykologit työskentelevät tilanteissa, joissa asiakkaan oireilu, kriisi, päihtymys, psykoottisuus, impulsiivisuus tai väkivaltainen käyttäytyminen voi kohdistua työntekijään. Työntekijän ei tule jäädä yksin tilanteissa, joissa rikosilmoituksen tekeminen on perusteltua.

Psykologiliitto korostaa kuitenkin, että ilmoituksen tulee perustua työntekijän pyyntöön, ja luovutettavien asiakas- tai potilastietojen tulee olla ehdottomasti välttämättömiä rikosilmoituksen tekemiseksi. Erityistä varovaisuutta tarvitaan silloin, kun epäilty tekijä on alaikäinen, mielenterveyspalvelujen asiakas tai muutoin haavoittuvassa asemassa. Työterveyslaitoksen tavoin Psykologiliitto pitää työntekijöihin kohdistuvien rikosepäilyjen ilmoittamismahdollisuutta kannatettavana, mutta edellyttää tietojen rajaamista välttämättömään.

Muut kommentit.

Psykologiliitto pitää välttämättömänä, että lain toimeenpanoon liitetään valtakunnallinen koulutus ja ohjeistus. Koulutuksessa on käsiteltävä vähintään salassapitoa, välttämättömyysarviointia, tietojen minimointia, väkivaltariskin arviointia, poliisin konsultointia, lasten ja nuorten asemaa, mielenterveyspalvelujen erityiskysymyksiä sekä työntekijän turvallisuutta ilmoitustilanteissa.

Psykologiliitto esittää myös, että esitykseen lisätään arvio sääntelyn vaikutuksista mielenterveyspalveluihin ja psykologipalveluihin. Esityksessä on tunnistettu luottamuksellisuuden merkitys, mutta vaikutusarvio ei riittävästi käsittele sitä, miten ilmoitusvelvollisuus voi vaikuttaa avun hakemiseen, hoitosuhteen muodostumiseen ja väkivaltariskin hoitoperustaiseen ehkäisyyn.

Psykologiliitto katsoo, että turvallisuutta parantava sääntely on rakennettava siten, että se vahvistaa viranomaisyhteistyötä mutta ei mureenna sosiaali- ja terveydenhuollon luottamuksellista perustaa. Parhaimmillaan sääntely selkeyttää ammattilaisten toimintaa vakavissa uhkatilanteissa. Huonoimmillaan se voi johtaa siihen, että juuri apua eniten tarvitsevat ihmiset jäävät palvelujen ulkopuolelle.

Lipsanen Jari
Suomen Psykologiliitto ry